ב"ה, חשון תשע"ד, גליון כה

מתיבתא דרש"י

ללימוד והעמקה בפירוש רש"י על החומש

פעל תיבתא דרש"י

לחקר ועיון בפירוש רש"י והפצת לימודו

ספרי"ה למאות מפרשי רש"י * בית עקד לכתבי יד ולפוסי רש"י קדומים * שיעורי עיון * מבחנים ומענקים * גילוי גנזים * הוצאה לאור

מה בעיון:

האם הכלל "טוב מעט בכוונה..." חל גם לגבי לימוד חומש ורש"י? והאם יש סדר לדבריו?
לאחר שאליעזר ראה שעלו המים לקראתה, למה הוצרך שוב לסימן "הגמיאיני נא מים מכדך"?
האם סמך יצחק על אליעזר? / "פדן" על שם ב' ארם או ב' נהרות? / הריגת נמרוד חיובי או שלילי?
פרשן רש"י שניתן לומר עליו "ברוך חכם הרזים"! / פירוש "נחמד ונעים", או פירוש נחמד ונעים?

שיר המעלות בשלמה

"ללמוד בכל שבוע פירוש רש"י על הסדרא ולדקדק בו בעיון היטב מה דאפשר, כי הוא קדשי קדשים, ואף אם לא תגמור כל הסדרא עם פירוש רש"י באותו שבוע לא תחוש כל כך, רק שיהיה בעיון..." [וראה הקדמת הלבוש שכן נהג למעשה].

דרכי צדק והנהגות טובות, לרבי מנחם מענדל מרעעש בעל "מעגלי צדק" [נדפס בריש ספרו], אות יט

כללים בפירוש רש"י

"אין זה מדרכו של רש"י להביא מדרשות, אם לא שיש בהם צורך ליישוב המקרא". באר מים חיים, פ' במדבר ג, כט אות ק

"אין דרכו של רש"י להזכיר מראה מקום". דברי דוד, לרבינו הט"ז, פ' שמיני ט, כג

כשרש"י מזכיר כמה דברים, מסדר הדברים בסדר מסודר. משכיל לדוד, פ' דברים א, ו

> ראה בענין כללים אלה במדור "שיעור ברש"י" <

רש"י לחידודא

"דבורה שאינה יושבת ב[כוורת ה]דבש, אלא על הדבשת"?

תשובה מתוך חומש ורש"י בפרשיות החודש.

פתרון החידה בגליון הקודם:

"תשובה תינוקית לשאלה אפיקורסית" = בסוף פרשת בראשית (ו, ח) ד"ה "ויתעצב אל לבו": אפיקורוס אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה, וענה תשובה מתינוק (על פי "אביעה חידות").

ברכת מזלא טבא וגדיא יאה
להג"ר ישראל מרדכי פלם שליט"א
ריש מתיבתא דרש"י
לרגל נישואי בנו המופלג סוע"ה וכו'
הרב סיני נ"ו
נו"נ להה"ק בארדיטשוב וקאריץ זי"ע
עב"ג הכלה המהוללה רבקה רחל תחי'
בת הה"ג חיים יוסף דוד ווינבערג שליט"א
מראשי ישיבת וויען
נו"נ לאדמו"י סלאנים, פרעמישלאן ועוד זי"ע
יה"ר שיזכו לבנות בית נאמן בישראל
לנחת רוח ההורים שליט"א
המערכת

דבר המערכת

"הטלפון כמעט ולא מפסיק לצלצל! כמובן מלבד שבת וחג. אבל גם בשבת ויום טוב שואלים ומתעניינים", כך קורה במפעל "מתיבתא דרש"י", מאז אותו ערב מיוחד, ערב עיון במשנת רש"י, שהתקיים ביום הילולתו, בערב ראש חודש אב העל"ט. גם לפני כן היתה התעניינות "ועכשיו ביותר" (כלשון רש"י בפרשת יתרו). הרבה, הרבה מאד, מתעניינים סביב הנושא:

היכן כותב הרא"ש על פירוש רש"י: "ותדקדק בו כאשר תוכל"...? האמת נכון הדבר שכל רש"י בא ליישב איזו קושיא סמויה? ולמה יש לפעמים שמפרט את הקושי? היכן ניתן לשמוע איזה שיעור טוב בחומש רש"י? באלו ספרים מומלץ לעיין בכדי להיכנס לעומקו של רש"י? כמה מפרשי רש"י יש – נכון להיום? האם כולם נמצאים בשוק הספרים?

מהו "רש"י ישן", שנזכר בחומשים שלנו? היש לכם במאגר ביאורו הנפלא של בעל תשובות "שואל ומשיב" בדברי רש"י הללו? האם הפירוש "באר רחובות מזוקק", שהביא ה"דעת יששכר", הוא "באר רחובות" הנדפס עם "מירא דכיא", תחת השם "דקדוקי רש"י"? היתכן לקבל את הכלל, שרש"י מביא ב' פירושים כאשר יש קושי בכל אחד מהם, ואחד משלים את השני?! נמצא ששניהם קשים?!

עצה טובה קא משמע לן

לאחר ההשתדלות להשיב לכל שואל כענין, מקבלים כולם אותה "עצה טובה": לקבוע שיעור קבוע בחומש ורש"י מדי יום ביומו ולעבור על 'הפרשה היומית', ולקיים את המלצת הרא"ש 'לדקדק בו כפי היכולת', החל בד"ה – התיבות אותן הוא בא לפרש. העיון ברש"י צריך להיעשות מתוך ודאות שאין בו מילה, ואף אות, מיותרת וכי כל דבריו הם במדה ובמשקל. והעיקר אינו לחפש תירוצים, על כל פנים לא בתחילת הדרך.

וידוע מפי ספרים וסופרים גודל מעלת לימוד זה, תועלתו וסגולותיו בגשמיות וברוחניות, כגון לאמונה וקרבת ה', ליראת שמים, לנחת מיוצאי חלציו, לבריאות נכונה, לפרנסה טובה, לשמירה ממכשולים ומאסונות רח"ל, ולהנצל מכל מרעין בישין, וכפי שהובא מפיהם ומפי כתבם, במדור "שיר המעלות לשלמה", בגליוני "מתיבתא דרש"י".

וכפי שכבר סיכם את הדברים בעל "ערוך לנר" בתשובותיו "בנין ציון" (החדשות סימן נד): כי פירוש רש"י על התורה "הוא לתועלת גדולה לכמה ענינים... מלבד התועלת הפשוט להבין פירוש הפסוקים על נכון...".

יהי רצון שזכותו תגן עלינו ועל כל ישראל, ונזכה לעסוק בדברי תורה בכלל, ותורת ר'בן ש'ל י'שראל בפרט, לקרב גאולתם וישועתן של ישראל, בב"א.

המערכת

כתובות להזמנות, הערות והארות, תרומות והנצחות:
בארה"ק: טרומפלדור 36 פרדס כץ * ת.ד. 1868 * **טלפקס:** 03-5790515 * **דוא"ל:** pardes-katz@neto.bezeqint.net
בארה"ב: 1315 Lincoln Pl. Brooklyn NY 11213 * **טלפון:** 917-449-1919 * **דוא"ל:** mesivtausa@gmail.com

שיעור ברש"י

"למוד פרשיותך עם הליבור שמו"ת ופירוש רש"י ז"ל ותדקדק בו כאשר תוכל" (מרחות חיים לרא"ש)

הניסים שהביאו החלטת יצחק לשאת את רבקה

(פ' חיי שרה כד, סז) **ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה גו'.** ופירש רש"י: "האהלה שרה אמו", ויביאה האהלה, והרי היא שרה אמו, כלומר ונעשית דוגמת שרה אמו. שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האוהל, ומשמתה פסקו, וכשבאת רבקה חזרו, בראשית רבה.

המדרש מביא ארבעה ניסים ואילו רש"י רק שלשה?

יש להבין, כיצד נלמדים כל הפרטים שבדברי רש"י מפשט הכתוב? אמנם מהתיבות "שרה אמו" ניתן ללמוד שרבקה דמתה בהתנהגותה לשרה - כפירוש המפרשים (ראה: רא"ם, גור אריה, שפתי חכמים, משכיל לדוד, ועוד), אך מניין שהכוונה היא לשלושה דברים אלו: נר דלוק, ברכה בעיסה, וענן קשור על האוהל. וראה בתרגום יונתן בן עוזיאל שהביא רק את הנס של נר דלוק. ולאידך גיסא במדרש (בראשית רבה ס, טז) שהוא מקור דברי רש"י, מובא פרט נוסף שבו דמתה רבקה (בראשית רבה ס, טז) לשרה: "דלתות פתוחות לרווחה", מדוע השמיט רש"י פרט זה.

גם סדרם של שלושת הניסים, בדברי רש"י, צריך ביאור: הרי כאמור שלושה ניסים אלו הובאו במדרש (שם), אבל שם הסדר הוא בדיוק להפך: "ענן קשור על פתח אהלה... ברכה משולחת בעיסה... נר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת", ומדוע שינה רש"י מסדר הניסים שבמדרש. ובלאו הכי יקשה מדוע הקדים רש"י את הנס "נר דלוק מערב שבת לערב שבת", שהרי נס זה היה המאוחר מכולם, שהרי לא היה ניתן להכיר בו אלא לאחר שבוע שלם, בניגוד לניסים האחרים שניתן היה לראותם מיד.

הביאור בזה, רש"י למד את דבריו משלוש המלים "האהלה שרה אמו" (אותן העתיק בד"ה), שלכאורה הן מיותרות, ולכן פירש שמלים אלו מלמדות על שלושה ניסים שראה יצחק, והם שגרמו לכך שלקח את רבקה לאשה. וכמשמעות לשון הכתוב שרק לאחר שהביא את רבקה האהלה שרה אמו "ויקח את רבקה ותהי לו לאשה". ואף שאליעזר הביא את רבקה מתוך ביטחון מלא שהיא האשה המתאימה ליצחק, יצחק עצמו לא היה בטוח בדבר עד שנוכח בכך באמצעות שלושת הניסים, וכדלהלן.

ושלושה ניסים אלו מרומזים בשלוש המלים "האהלה שרה אמו": "האהלה" רומז לענן קשור על האוהל. ולכן נאמר "האהלה" - בה"א הידיעה, כי אוהל זה היה ידוע בזכות הענן שעליו. "שרה" רומז לברכה מצויה בעיסה, כפי שמצינו בסיפור המלאכים, שאף שאברהם השתדל לעסוק בעצמו בהכנת המאכלים, הרי את מלאכת הלישה והאפייה מסר לידיה של שרה "וימהר אברהם האהלה אל שרה, ויאמר מהרי שלוש סאים קמח סולת לושי ועשי עוגות" (פרשת וירא יח, ו). "אמו" רומז לנר דלוק מערב שבת לערב שבת, כי הדלקת נר שבת היא מצוותה של האם עקרת הבית.

המדרש מונה אותם כסדר הזמנים ורש"י כסדר השפעתם!

ומעתה מובן הטעם שרש"י לא העתיק מהמדרש את הנס "דלתות פתוחות לרווחה", כי משלוש המלים המיותרות אפשר ללמוד רק על שלושה ניסים אלו, ואין יסוד להוסיף על כך נס רביעית. [ובכל זאת מציין רש"י בסוף פירושו למקור הדברים בבראשית רבה (שלא כדרכו, בדרך כלל), לא שמבסס את דבריו על המבואר במדרש, רק בגלל הפרט שהנר היה דלוק "מערב שבת לערב שבת", שהרי ייתכן שהנס היה שהנר דלק כל השבת, וכדומה. ולכן מציין רש"י שאמנם פרט זה אין לו הכרח מתוך פשט הפסוק, אלא שכך נאמר בבראשית רבה].

אך לפי זה יקשה יותר סדר הניסים בדברי רש"י. והביאור בזה, בדברי המדרש הדגש הוא אכן על הניסים כשלעצמם, ולכן מונה אותם לפי סדר זמניהם: מיד כשנכנסה רבקה לבית חזר הענן להיות קשור על האוהל, לאחר מכן כשאפתה עיסה ניכר היה שהברכה מצויה בה, ולבסוף לאחר שבוע שלם "מערב שבת לערב שבת" נוכחו הכל לראות שהנר דלק כל השבוע. לעומת זאת בדברי רש"י הדגש אינו כל כך על הניסים כשלעצמם, אלא בעיקר על השפעתם של ניסים אלו על החלטתו של יצחק לקחת את רבקה לאשה (כנ"ל), משום שבהם ראה שרבקה היא צדקת דוגמת שרה אמו.

ולכן מונה רש"י את הניסים לפי הסדר שבו הוכיחו ליצחק את צדקותה ומעלתה של רבקה: נר דלוק מערב שבת לערב שבת - נס שהתרחש בקיום מצוה על ידי רבקה, ברכה מצויה בעיסה - נס של הצלחה במעשי ידיה של רבקה, על אף שאין זה מעשה של מצוה. ולבסוף ענן קשור על האהל - נס שקשור בהשפעתה הכללית של רבקה ולא בפעולה מסויימת שלה.

[לפי זה יתבאר הבדל נוסף בין רש"י למדרש, לשון המדרש הוא "נר דולק מלילי שבת" ואילו רש"י משנה וכותב "נר דולק מערב שבת", המדרש מדגיש בעיקר את הנס שבדבר, והנס החל רק בליל שבת, כאשר בדרך הטבע השמן שבנר היה צריך לכלות, ובכל זאת המשיך לדלוק. אולם רש"י מדגיש בעיקר את המצוה שבדבר, והרי המצוה החלה כבר בערב שבת].

ראה: ביאור החומש; ביאורים לפירוש רש"י; לקוטי שיחות, חלק טו

פרל"ס היה נשלמה

"בכל ליבור של רש"י יש ענינים מופלאים" (של"ה, שבועות) "יש בדבריו רזין עילאין" (שם הגדולים)

(פ' וירא יח, כה) **חלילה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע, והיה כצדיק כרשע חלילה לך השפט כל הארץ לא יעשה משפט.** פירש רש"י: "חלילה לך", ואם תאמר לא ילדו הצדיקים את הרשעים, למה תמית הצדיקים. "חלילה לך", מולין הוא לך, יאמרו כך הוא אומנתו שוטף הכל, לצדיקים ורשעים. כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה. "כדבר הזה", לא הוא ולא כיוצא בו. "חלילה לך", לעולם הבא. דברי רש"י קשה להולמם, מהו "כיוצא בו", גם מה כוונת "לעולם הבא".

אלא כך אמר אברהם: "חלילה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע", שלא יתחלל שם ה' ח"ו שיאמרו הבריות כך אומנתו. "לא הוא ולא כיוצא בו", היינו לא צדיק באמת ולא זה שנדמה בעיני הבריות לצדיק, דזיל בתר טעמא, שגם בכיוצא בו יאמרו כך. וכן להיפך בצדיק שבעיני הבריות נדמה לרשע, ועל אף שבהאי עלמא לא יתחלל השם, אבל "חלילה לך" - לעולם הבא, שם ידוע שצדיק הוא. וזהו: "והיה כצדיק כרשע", רשע הנראה "כצדיק" וכן צדיק הנראה "כרשע".

הרי בשמים, למגיד מנעמירוב, תלמיד תלמידי הבעש"ט והמגיד ממעזריטש

(פ' וירא כב, יד) **ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה.** פירש רש"י: "ה' יראה", פשוטו כתרגומו ה' יבחר וירא לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות. "אשר יאמר היום", שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו וכו'. ומדרש אגדה: ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות, כדי שיאמר היום הזה בכל הדורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק לנדוב ועומד לכפרה.

ואפשר שיש נפקא מינה להלכה בין שני הפירושים, שמזה שכל ההר נקרא הר ה', וה' יראה שם, שפיר יש צד לומר שמתקיים בכולו "יראה כל זכורך את פני ה'", אמנם למדרש אגדה שה' יראה עקידה זו וכו', לפי זה לא קאי "ה' יראה" על ההר. וראה ירושלמי (ריש חגיגה) רבי בון בר רבי חייא בעא היכן היו מראים פנים בהר הבית או בעזרות. ועיין בבראשית רבה (נו, י) שם המקום ההוא ה' יראה וכו', היך מה דאת אמר שלש פעמים בשנה יראה.

שו"ת דברי יציב, חושן משפט סימן צב אות י. וראה שם סימן פג

(פ' חיי שרה כד, יז) **וירץ העבד לקראתה.** פירש רש"י: לפי שראה שעלו המים לקראתה. אף על פי שאליעזר עבד אברהם ראה אצל רבקה נס מופלא - שעלו המים לקראתה, בכל זאת לא ויתר על הסימן "הגמאיני נא מעט מים מכדך" (כבהמשך הפסוק שם), כי שלימות ניבחנת במידות ולא במופתים...

דברי ישראל, שם

(פ' תולדות כה, כט) **ויבא עשו מן השדה והוא עיף.** פירש רש"י: עיף מן הרציחה, שהרג את נמרוד. לכאורה משום מה מגנים אותו על כך, הלא נמרוד ידע את ריבונו והתכוון למרוד בו, ואם יעקב היה עושה זאת, היו מברכים אותו על כך. אלא הגינוי הוא מפני שרצח אותו כעשו. וזהו מה שיסד הפייט בראש השנה "שפרו מעשיכם", אפילו מעשה טוב יש לעשותו בצורה המתאימה לרוח היהדות ולא כעשו.

אהל יוסף, עמוד לט, בשם רבי יעקב דוד מאמשינוב

שלח שלמה לבי מלרשא

שאלות ותשובות, הערות ורעיונות מקוראי הגליון

בגליונות הקודמים (של קיץ העבר) דנו במדור זה אודות כוונת רש"י בהוספת ההדגשה "מכאן", והנה יש לציין עוד דיבורים ברש"י (בפרשיות הבאות) בהם מדגיש לשון "מכאן", כמו:

בפרשת לך (יג, יג): ואנשי סדום רעים, פירש רש"י: ואף על פי כן וכו'. ורבותינו למדו מכאן שם רשעים ירקב.

עוד שם (יז, יד) וערל זכר, פירש רש"י: כאן לימד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה.

עוד שם (יז, יט): ואת בריתי אקים את יצחק, פירש רש"י: למה נאמר וכו'. אמר רבי אבא מכאן למד קל וחומר בן הגבירה מבן האמה.

בפרשת וירא (יח, ח): ויאכלו, פירש רש"י: נראו כמו שאכלו. מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג.

עוד שם (יט, ב): ויאמרו לא, פירש רש"י: ולאברהם אמרו כן תעשה, מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול.

עוד שם (יט, כב): כי לא אוכל, פירש רש"י: לשון יחיד, מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל וכו'.

עוד שם (כא, יז): את קול הנער, פירש רש"י: מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל.

בפרשת חיי שרה (כד, מב): ואבא היום, פירש רש"י: היום יצאתי והיום באתי, מכאן שקפצה לו הארץ.

עוד שם (כד, נב): וישתחו ארצה, פירש רש"י: מכאן שמודים על בשורה טובה.

עוד שם (כד, נז): ונשאלה את פיה, פירש רש"י: מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה.

עוד שם (כה, ט): יצחק וישמעאל, פירש רש"י: מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו וכו'.

אשמח לשמוע איך נפרש בהם הדגשת "מכאן".

בכבוד רב ובתודה למפרע **ז. ג.**

תשובת הגאון הרב אהרן שפירא שליט"א, אבד"ק פרדס כץ:

בפסוק: "ואנשי סדום רעים", כתב רש"י: רבותינו למדו מכאן שם רשעים ירקב. כוונתו לשלול לימוד זה מפסוק מפורש במשלי (י, ז): "זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב". כי פירוש הפשוט בפסוק הוא שאין מזכירין אותם (כדפירש רש"י שם), ומכאן למדו שמגנים אותם. וכבר הקשה דקרא: "זכר צדיק לברכה" שפירושו הפשוט הוא שיש לספר בשבחו, כדפירש רש"י בריש פרשת נח, ואילו הפירוש שיש לברכו, הוא על פי "מדרש אגדה", כבפירוש רש"י בפרשת וירא. ועל פי זה יובן מאד הגמרא (יומא לח, ב), וההערה בגליון הש"ס (ראה לקוטי שיחות, חלק ה, פרשת נח).

בפסוק: "וערל זכר", כתב רש"י: כאן לימד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה. יש לומר שכוונתו לאפוקי מדרשת רבי יאשיה (שבת קח, א): מנין למילה שבאותו מקום, נאמר כאן "וערלתו" ונאמר להלן "וערלתו", מה להלן דבר שעושה פרי, אף כאן דבר שעושה פרי. ורש"י כאן נקט כדעת רבי נתן שם משום שמתאימה יותר לפשוטו של מקרא. וכן מפורש יוצא מלשון רבי נתן שם על דרשת רבי יאשיה "אינו צריך", כלומר שדרשתו (של רבי נתן) פשוטה יותר.

בפסוק "ויאכלו", כתב רש"י: נראו כמו שאכלו. מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג. מקורו בגמרא (בבא מציעא פו, ב) שם איתא: לעולם אל ישנה אדם מן המנהג, שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם, מלאכי השרת ירדו למטה ואכלו לחם. ואפשר שכוונת רש"י להדגיש כי מכאן לבד כבר ניתן ללמוד הדבר, גם ללא הלימוד ממשה עלה למרום. יתירה מזו, בפשטות במרום אין בו אכילה כלל, ולא משום אל ישנה מן המנהג, נמצא שעל דרך הפשט הלימוד הוא דייקא מכאן.

בפסוק "ויאמרו לא", כתב רש"י: ולאברהם אמרו כן תעשה, מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול. דבגמרא (בבא מציעא פו, ב - פז, א) איתא: מאי שנא לגבי אברהם, דכתיב כן תעשה כאשר דברת, ומאי שנא לגבי לוט, דכתיב ויפצר בם מאד? מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול. וראה "חנוכת התורה" שמקשה למה לא למדה הגמרא מהפסוק הקודם, מהתשובת המלאכים באמרם "לא כי ברחוב נלין", כפירוש רש"י בחומש. ואפשר שכוונת רש"י להדגיש כי מכאן כבר ניתן ללמוד הדבר. או שמכאן עדיף שמודגש בו סירוב המלאכים, ואילו "ויפצר בם מאד" מודגש הפצרתו. [והוסיף ידידנו כבוד הרב ישראל פלס שליט"א שב' לימודים אלו תלויים בב' פירושי רש"י לפני זה, והבן].

בפסוק "כי לא אוכל", כתב רש"י: לשון יחיד, מכאן אתה למד שהא' הופך והא' מציל וכו'. נראה דהכא הדגשת "מכאן" שונה מהרגיל, הכא בא רש"י להדגיש: "מכאן אתה למד" - דלא כפי הניתן להבין ממה שנאמר לעיל (פסוק יג) "כי משחיתים אנחנו את המקום".

תדע שכן כוונתו בהדגשת "מכאן", שכן רש"י כותב: "מכאן אתה למד שהא' הופך והא' מציל", והרי הא שא' מציל למדים ממה שנאמר לעיל (פסוק יז) "ויאמר המלט", כמו שכתב רש"י לעיל (פסוק טז וכן בתחילת הפרשה יח, ב). אלא הכוונה כפי שבארנו.

וכן גם כוונת רש"י לעיל (פסוק טז): "ויחזיקו", א' מהם היה שליח להצילו וחבירו להפוך סדום, לכך נאמר "ויאמר המלט" ולא נאמר "ויאמרו". כוונתו: אמנם ממה שנאמר "ויחזיקו" בלשון רבים משמע ששניהם הצילו, מכל מקום רק א' הציל. וכן כוונתו בדיבור זה: אמנם לעיל משמע ששניהם השחיתו, מכל מקום "מכאן אתה למד שהא' הופך" כו'.

אך אפשר שבא גם להדגיש שעיקר הלימוד הוא מכאן, ולא מכל שאר הפסוקים, וכמו שפירש הט"ז בפסוקנו כי אם אכן שניהם היו הופכים, היה כאן במיוחד מוכרח לומר בלשון רבים "לא נוכל", לרבותא שאפילו שניהם יחד לא יכולים. ואם כן מכאן ראיה מוכרחת ללימוד זה.

בפסוק: "ואבא היום", כתב רש"י: היום יצאתי והיום באתי, מכאן שקפצה לו הארץ. גם הכא הדגשת "מכאן" שונה מהרגיל, רש"י מדגיש שהכתוב משמיענו ענין זה שקפצה לו הארץ כאן, ולא לעיל במקום בו מסופר על הליכת אליעזר, אלא דוקא כאן בסיפורו של אליעזר לבתואל על אודות הליכתו (ראה "לקוטי שיחות", חלק ל פרשת חיי שרה; וראה גם בן אהרן, שמבאר הדגשת מכאן, שהכתוב משמיענו ענין זה שקפצה לו הארץ כאן בהליכותו ולא בחזירותו).

עוד יש לומר שרש"י בא לשלול דרשת המדרש (בראשית רבה נט, יא) מפסוק קודם (לעיל פסוק י) "ויקם וילך אל נהר נהריים", וראה נחלת יעקב: דבמדרש גופיה משמע דעיקר הלימוד הוא מזה הפסוק כאן, דהכי איתא התם "הוא דעתיה דרבי יצחק, ואבוא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי". ועוד עיקר טעם הסיפור של הנס היה כדי שידעו מעלת אברהם ויקפצו לשלוח לו בתם, דאין הקב"ה עושה נס לבטלה, לפיכך ניחא ליה לפרש כאן, עכ"ד. וזוהי הדגשת רש"י "מכאן".

בפסוק "וישתחו ארצה", כתב רש"י: מכאן שמודים על בשורה טובה. וכבר כתב הרא"ם: אבל בבראשית רבה (ס, ח) לא אמרו זה אלא גבי "ויקוד האיש וישתחו לה'" (כד, כו), ואלו גבי "וישתחו ארצה" לא אמרו כלום, ורש"י ז"ל עשה ההפך. ואפשר שהנוסחא שבידינו מהבראשית רבה היא משובשת וצריך להיות ההפך. והסברא מוכחת כן, שהרי אין לומר מכאן שמודין על בשורה טובה אלא כשאמרו לו "הנה רבקה לפניך קח ולך" (פסוק נא), אבל בדברו עם רבקה עדיין לא ידע אם תאבה ללכת אחריו. אי נמי, מפני שאין האגדה הזאת מתיישבת אלא בסיפורו של אליעזר עם לבן ובתואל, כתב אותה האגדה פה, עכ"ל. וראה גם דבק טוב, דברי דוד, משכיל לדוד, באר בשדה ועוד מפרשים מדוע לומד רש"י לימוד זה מפסוק זה דוקא. ושפיר דייק מכאן, לאפוקי מפסוק אחר (ולאפוקי מנוסחא שבמדרש).

בפסוק: "ונקרא לנערה ונשאלה את פיה", כתב רש"י: מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה. כוונתו לשלול לימוד זה מפסוק "והלכה והיתה לאיש אחר" (פרשת תצא כד, ב) - "מדעתה משמע" (רש"י יבמות יט, ב ד"ה קידושין דעלמא). כי על פשוטו של מקרא אין הוכחה מפסוק זה, שהרי זה בא בהמשך ל"ויצאה מביתו", שהוא גם בעל כרחה של האשה (ראה לקוטי שיחות, חלק י, פרשת חיי שרה).

בפסוק "יצחק וישמעאל", כתב רש"י: מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו וכו', מקורו בגמרא (בבא בתרא טז, ב) שם איתא "וה' ברך את אברהם בכל" (כד, א) מאי בכל? רבי מאיר אומר וכו' דבר אחר: שעשה ישמעאל תשובה בימיו וכו'. ושעשה ישמעאל תשובה בימיו מנלן? כי הא דרבינא ורב חמא בר בוזי הוו יתבי קמיה דרבא וקא מנמנם רבא; אמר ליה רבינא לרב חמא בר בוזי, ודאי דאמריתו כל מיתה שיש בה גויעה - זו היא מיתתן של צדיקים? אמר ליה: אין וכו' והא ישמעאל דכתיב ביה גויעה ואסיפה! אדהכי איתער בהו רבא, אמר להו: דרדקי, הכי אמר רבי יוחנן: ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו, שנאמר: ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו וכו'. שמע מינה תשובה עבד בימיו. הרי עיקר הלימוד הוא דוקא מכאן, וכנראה שזו בא רש"י להדגיש. או לשלול הלימוד ממה שהבטיחו ה' "תקבר בשיבה טובה" (פרשת לך טו, טו), ופירש רש"י: בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו וכו'. יתכן כי על פשוטו של מקרא עדיין צריך קרא שאכן עשה תשובה, אף שנתבשר על הדבר.

שאר ב' הפסוקים לא הספקתי לעיין, ועוד חזון למועד לעת מצוא, כשאפנה ואחזור ואשנה פרק זה בע"ה.

י"ל רש"י

פותח יד ומלביע ומרלה מקום למלות מפרשי רש"י הלנים בדבריו, מוגשים להשג יד
לזכר ולע"נ ידיד "מתיבתא דרש"י" הגה"ח מו"ה י'שכר ל'וז (ז"ל אליהו) ענגלענדער ז"ל

(פ' חיי שרה כד, מב) **ואבא היום אל העין.** פירש רש"י: "ואבא היום", היום יצאתי והיום באתי, מכאן שקפצה לו הארץ. אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים, שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה, והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה.

מקור הדרשה?
רא"ם; נחלת יעקב; שיטת רש"י; חומש אריאל

איך לומדים שקפצה כו'?
רא"ם; רע"ב; דבק טוב; גור אריה; הואיל משה; מירא דכיא (בדרך דרוש); באר יצחק; מדייק רש"י

מה בא להשמיע בזה?
ספר הגור; מנחת יהודה; נחלת יעקב

הרי המדרש לומד זאת מ"ויקם וילך"?
נחלת יעקב; תפארת יוסף

מהי הדגשת רש"י מכאן?
בן אהרן; לקוטי שיחות, חלק ל; ביאורים לפירוש רש"י; רשפי אש; וראה נחלת יעקב

מדוע נרמז הדבר רק כשאליעזר סיפר זאת ולא בגופא דעובדא?
מנחת יהודה; עטרת שלמה; גרש כרמל; דברי נגידים; לקוטי שיחות, שם; ביאורים לפירוש רש"י; הערות לספר הגור

מה פירוש "קפצה"?
רש"י בחולין; אמרי שפר; מהר"ן; מנחת יהודה; גרש כרמל

באר שבע קפץ לחרן או להפך?
בן אהרן

האם האמינו לניסים? הרי לרמב"ן לא האמינו לנס שעלו המים לקראתה?
תאומי צביה (הענא תע"ז); הערות לספר הגור

הרי ידוע היה שבית אברהם מלומד בניסים?
ספר הגור

איך הוכיחו להם שאכן קפצה כו'?
חנוכת התורה; אהל יעקב; פרדס יוסף; אילה שלוחה (וילהלם); פרדס שמאי

למה כתב "יפה שיחתן" כו' כאן?
ספר הגור; יפה תואר; מנחת יהודה; נחלת יעקב; תאומי צביה; מירא דכיא (בדרך דרוש); דברי יאיר (בדרך דרוש); תפארת יוסף; עטרת שלמה; נחל קדומים; בן אהרן; מלאכת הקודש; אהל משה; דבר המלך; גרש כרמל; דברי נגידים; מדייק רש"י; לקוטי שיחות, שם; ביאורים לפירוש רש"י; אילה שלוחה (וילהלם); עיוני רש"י

מדוע אכן "יפה שיחתן"?
באר מים חיים; ביאור סתימות ברש"י; פרדס שמאי

מה מעלתם של אלו על אלו?
דעת יששכר

"תורתן של בנים", הרי תורת משה או תורת ה' היא?
מאור ושמש

"עבדי (אבות)" לשון רבים?
מלאכת הקודש

גירסא "בתי אבות" כבמדרש!
ספר הגור ובהערות שם; זכור לאברהם (ברלינר); יוסף הלל; חומש אריאל בסופו; שי למורא מהדורת כתר תורה

מזכיר שם בעל המימרא שלא כרגיל?
שם שלמה; לקוטי שיחות, שם; ביאורים לפירוש רש"י; אילנא דפלפלי

דילמא נכפלה משום שבספרו שינה הסדר (ראה רש"י פסוק מז)?
דברי יאיר; יד מלאכי; מלאכת הקודש

הרי יש עוד פרשיות כפולות (כמו: חלום פרעה; עשיית משכן)?
פירוש ר"ח פלטיאל; יד מלאכי; לקוטי שיחות, חלק טז פ' פקודי; ביאורים לפירוש רש"י, שם

רמב"ן * נימוקי הרי"ד * ריב"א * אלמושנינו * מהרא"י * משי... * עמר נקא לרע"ב * רבינו אליהו מזרחי * ספר הגור * דקדוקי רש"י * יריעות שלמה למהרש"ל * אמרי שפר למהר"ן * ... למהר"ל * דבק טוב * לבוש האורה * זכרון משה לחותן המהרש"א * מנחת יהודה * לדה לדרך * נחלת יעקב * דברי ד... * מירא דכיא * באר רחובות * מערבי * קרני ראם * תועפות ראם * משכיל לדוד * מלאכת הקודש * קרני ראמים * שם א... באר בשדה * ביאורים לפירוש רש"י * שי למורא * ועוד ועוד.

יסוד התורה

לרבי ברוך המוכיח מקאסוב

בעל "עמוד העבודה"

(- י"ג במרחשון תקמ"ב)

נולד לאביו רבי אברהם מקאסוב, אחי רבי משה מקיטוב (שמורינו הבעש"ט היה תלמיד - חבר שלו). באחד מדרשותיו (פרשת ויגש) מתאר רבינו את אביו: "אביר הרועים מוכתר ומושלם בכל חכמה וחידה". רבינו שימש בקאסוב כמגיד ומוכיח, ומתואר: "פום ממלל רברבן" (הסכמת רבי נתן אבד"ק דאבראמיל, בן ה"פני יהושע", ל"עמוד העבודה") ו"דובר טוב לעמו דברים המתקבלים לכל אוזן שומעת" (הסכמת רבי משה אבד"ק דראגיטשין בעל "מגיד משנה" לספר הנ"ל). מקובל שהיה תלמיד רבי מנחם מענדל מפרעמישלאן, תלמיד הבעש"ט, אך מתוך הסכמתו לא משמע כן. משערים שעוד הכיר את הבעש"ט. רבינו מובא בספר "תולדות יעקב יוסף" (פרשת צו), וכן בספרו "כתונת פסים" (פרשת ויקרא).

בספר "ברית אברם" (פרשת וישלח) מספר על רבינו שפעם בא אליו יצר הרע באמצע התפלה בכדי לבלבלו, וירא כי לא יכול לו, בא שוב לאחר התפלה, בכוונה להביאו לידי התנשאות, וציין בפניו שתפלה זכה וברה היתה. השיבו: איך יתכן שתפילתי כראוי היתה, הרי התפללתי 'והסר שטן מלפנינו ומאחרנו', השטן שבא לפני התפלה לבלבל במחשבות זרות, ושבא אחר התפלה לבלבל במחשבות התנשאות, ואם תפילתי כהוגן היתה ונתקבלה ברצון, איך יכולת לבא אלי עתה...

טבעו יצא בעולם בספרו "עמוד העבודה", הכולל ב' ספרים: "יסוד האמונה" בו

פתח שער לנכנסים לטרקלין של חכמת האמת ועשה אזניים לתורת הסוד, "הראה פנים בתורת אמת יסודות התורה ויסודות האמונה", ב"דברים ברורים וזכים ובהירים כשמש" (הסכמת רמ"מ מפרעמישלאן הנ"ל) ו"עמוד העבודה", שכשמו כן הוא עניני עבודה. שני הספרים נדפסו בכרך אחד ותחת שם אחד "עמוד העבודה" (שמו של חלק הראשון נשמט בטעות). תוך התעסקות בהדפסת הספרים נסתלק ביום י"ג במרחשון תקמ"ב.

ספרו זה שלפנינו מכיל פירושים וביאורים על התורה. ובעיקר הרבה פירושים וביאורים על פירוש רש"י. וכן כתב על שער הספר: "בו כפליים לתושיה, להפליא פליאה, בביאורים על רש"י בסדר התורה, ועל עצם המקרא...". נדפס לראשונה בטשערנאוויץ תרי"ד (באותו מקום וזמן נדפס לראשונה גם ספרו "עמוד העבודה" הנ"ל). ומאז הופיע בכמה מהדורות.

בראשי העמודים נקרא הספר "יסוד התורה". אך בשער נקרא (כנראה בטעות): "יסוד האמונה" - שם שנשמט מחלקו הראשון של ספרו "עמוד העבודה", כאמור. [ודוחק לומר שהשם "יסוד האמונה" הוא שם כולל לשלשה ספריו: יסוד התורה, יסוד האמונה ועמוד העבודה]. ממהדורא השלישית (יוזעפף תרמ"ד) ואילך נרשם על השער "ספר נחמד ונעים, יסוד האמונה...". ובפשטות נרשם "נחמד ונעים" כתואר ולא כשם. אך הדבר הביא שרבים וטובים מכירים את הספר בשם "נחמד ונעים". מהדורא חדשה ומפוארת, בהוספת מראי מקומות ומפתחות, הערות והארות, ציונים והשוואות, הופיעה בשם "נחמד ונעים", לרגל שמחת בית באבוב, ברוקלין תשס"ט.

(פ' לך יב, ו) **ויעבור אברם בארץ.** פירש רש"י: **נכנס לתוכה.** דקשה לרש"י למה לי "ויעבור אברם בארץ", הרי כתיב "ויבואו ארצה כנען". לכך פירש: נכנס לתוכה, כלומר כי מה שנאמר "ויבואו ארצה כנען", כלומר שבאו לגבול ארץ כנען, אבל עדיין לא נכנסו לתוכה, אבל כאן שנאמר "ויעבר אברם בארץ" - בבי"ת, פירוש שנכנס לתוכה.

(פ' וירא יח, ח) **ובן הבקר אשר עשה.** פירש רש"י: **אשר תיקן, קמא קמא דתיקן אמטי ואייתי קמייהו,** עכ"ל רש"י. דקשה לרש"י כיון דדרשינן מ"ויקח בן בקר רך וטוב", שלקח ג' בהמות, אם כן מהו "ובן הבקר אשר עשה", לשון יחיד, והלא ג' היו? לזה פירש רש"י: "אשר עשה", אשר תיקן, קמא קמא דתיקן אמטי ואייתי קמייהו, כלומר שלא המתין להביא לפניהם עד שיתקן כל השלשה בהמות, אלא תיכף שתיקן בן בקר אחד אייתי קמייהו. ואחר כך כשתיקן השני, גם כן אייתי קמייהו, ולא המתין עד שיתקן השלישי [וכן הוא בהרבה מפרשי רש"י, אולם ראה לבוש ועוד].

(פ' חיי שרה כג, א) **ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה.** פירש רש"י: **לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו, בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי. "שני חיי שרה", כולן שוין לטובה.** ועל כ"ז שנים לאחר היתה בת ק' פשיטא שלא חטאה, כמו שאמרו (יומא לח, ב) כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא. אי נמי שזה דייק מ"שני חיי שרה", כולן שוין לטובה.

(פ' תולדות כה, כ) **מפדן ארם.** פירש רש"י: **על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה, קורא אותו 'פדן' לשון צמד בקר, תרגום פדן תורין** [וכו'], עכ"ל רש"י. והנה תימה הוא הלא רבקה לא היתה משני ארם, אלא מארם אחד, והאיך אמר "מפדן ארם". ועוד קשה אכתי לא ידעינן מאיזה ארם היתה. ושמעתי בשם דודי החסיד המפורסם מוהר"ר משה מקיטוב זלה"ה [ראה עליו "ימי זכרון" י"ז שבט], למעלה (כד, י) פירש רש"י למה נקרא "ארם נהרים", לפי שבין שני נהרות יושבת. וזה שפירש רש"י [כאן]: "על שם ששני ארם היו, ארם נהרים וארם צובה", ואם היה אומר סתם 'מן ארם' לא הוי ידעינן איזו היא, לכך "קורא אותה 'פדן' לשון צמד בקר", וידעינן שארם נהרים היא, שבין פדן נהרות יושבת.